

Наталія Михайлівна МИРОШНИЧЕНКО,

канд. юрид. наук, асистент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Запровадження у вітчизняне кримінальне законодавство інституту кримінальних проступків є найбільш актуальним та дискусійним питанням останніх років, про що свідчить кількість поданих до Верховної Ради України законопроектів щодо внесення змін у діючий Кримінальний кодекс України (далі — КК України), в яких пропонується виокремлювати кримінальні проступки, як різновид кримінальних правопорушень.

Пропозиції запровадження нового інституту для українського законодавства викликають певні дискусії у наукових осередках. У науковій літературі приділяється достатньо багато уваги різним питанням, пов'язаних з введенням у вітчизняне законодавство поняття «кримінальні проступки», проте, на нашу думку, поза увагою залишаються питання щодо застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які вчинили кримінальні проступки.

Окремі питання щодо застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх висвітлювалися у працях вітчизняних науковців, зокрема, дану проблему досліджували: В. М. Бурдін, Є. М. Вечерова, Г. М. Мінковський, В. О. Навроцький, А. П. Тузов, О. О. Ямкова та ін.

Відносно змісту законопроектів, які стосуються питань запровадження кримінальних проступків у національне законодавство, поданих до Верховної Ради України (№ 3438 від 17.10.2013 р., № 1202/П від 26.03.2013 р., № 1202 від 08.01.2013 р., № 4712 від 16.04.2014 р.) вбачається, що законодавці встановлюють можливість застосування таких заходів за вчинення як злочину, так і кримінального проступку.

Деякі науковці також акцентують на доцільності застосовування таких заходів. Наприклад, Є. В. Вечерова зазначає, що незначна суспільна небезпека кримінальних проступків забезпечує можливість застосування підстав для звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання й наводить приклад ст. 105 КК України [1, с. 263].

Необхідно погодитися з такою думкою, оскільки із Концепції «Кримінальні проступки» очевидно, що вони мають меншу суспіль-

ну небезпеку ніж злочин, а особи, які вчиняють їх менш суспільно небезпечні для суспільства ніж ті, які вчиняють злочини. Тому заходи кримінального впливу повинні бути більш м'якими і відповідати суспільній небезпеці вчиненого проступку. Якщо йде мова про неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальні проступки, на нашу думку, в першу чергу необхідно ставити питання щодо можливості застосування заходів, які мають більш виховний характер, ніж каральний. Тому стягнення (автор вважає, що за проступки необхідно передбачати стягнення, а не покарання [2]) необхідно призначати у крайньому випадку, коли буде встановлено, що неповнолітній не хоче ставати на шлях виправлення, про що буде свідчити неодноразове вчинення проступків. В інших випадках до неповнолітніх доцільно застосовувати саме заходи виховного характеру, якщо немає інших підстав для звільнення їх від кримінальної відповідальності та стягнення.

Отже необхідно передбачити можливість застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які вчинили кримінальні проступки, але необхідно уточнити підстави їх застосування, а також визначитись з їх видами.

Діючий КК України передбачає три підстави застосування примусових заходів виховного характеру за вчинення суспільно небезпечного діяння:

- застосування даних заходів у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 97 КК України);

- на підставі ч. 2 ст. 97 КК України такі заходи застосовуються до осіб, що вчинили суспільно небезпечне діяння, яке передбачено КК України, які не досягли віку кримінальної відповідальності;

- застосування цих заходів у зв'язку із звільненням від покарання (ст. 105 КК України). Розглянемо детальніше дані підстави для застосування примусових заходів виховного характеру.

Так, відповідно до діючого КК України на підставі ч. 1 ст. 97 КК України неповнолітнього може бути звільнено від кримінальної відповідальності із застосуванням таких заходів при наявності наступних умов: злочин вчинений вперше, злочин належить до категорії злочинів невеликої або середньої тяжкості, а також за наявності такої підстави, як можливість виправлення неповнолітнього без застосування покарання. Необхідно зазначити, що даний вид покарання є обов'язковим, тобто це право суду, а не обов'язок звільнити неповнолітнього від кримінальної відповідальності на даний підставі.

За вчинення кримінального проступку також доцільно звільняти неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням

примусових засобів виховного характеру, але підстави необхідно уточнювати. По-перше, необхідно вилучити посилання на ступінь тяжкості, оскільки кримінальні проступки не диференціюються за ступенем тяжкості, така класифікація характерна для злочинів. Тому звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру можливе за вчинення будь-якого виду кримінального проступку.

Щодо умови про перше вчинення злочину. Ця підстава є обґрунтованою. На підставі аналізу зазначених законопроектів можна зробити висновок, що повторне вчинення проступку може вважатися тільки у двох випадках, а саме: коли неповнолітній вчиняє другий проступок до постановлення вироку або вчиняє другий кримінальний проступок під час відбуття стягнення за перший проступок. Після відбуття стягнення за кримінальний проступок, на відміну від відбуття покарання за злочин, вчинення неповнолітнім нового проступку буде вважатися як вчинене вперше, оскільки стягнення за кримінальні проступки не передбачає судимості. Вчинення вдруге кримінального проступку свідчить про те, що неповнолітній не став на шлях виправлення, тому недоцільно таких неповнолітніх звільняти від кримінальної відповідальності, а необхідно ставити питання щодо можливості звільнення таких осіб від стягнення із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Крім того необхідно встановити, що даний вид звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку є обов'язковим, тобто при наявності зазначених підстав суд зобов'язаний звільнити неповнолітнього, але воно повинно бути умовним, тобто у випадку ухилення від застосованих примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і неповнолітні притягаються до кримінальної відповідальності.

Щодо підстави для застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, як вчинили кримінальний проступок і не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, тобто осіб, які не досягли 16 років (автор підтримує позицію встановлення єдиного віку настання кримінальної відповідальності за кримінальні проступки, а саме з 16 років [3]). На нашу думку, застосування до таких осіб зазначених заходів є ефективним. Але це не підстава для звільнення від кримінальної відповідальності, як зараз передбачено у КК України, а самостійна підстава застосування інших заходів кримінально-правового характеру. З огляду на це пропонуємо дану підставу передбачати як самостійну норму і розташувати її у Розділі «Інші заходи кримінально-правового характе-

ру», і застосовувати її при вчиненні неповнолітнім як кримінального проступку, так і злочину, тобто кримінального правопорушення.

Відповідно до діючого КК України підставою для звільнення неповнолітніх від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК України) є той факт, що на момент винесення вироку неповнолітній не потребує застосування покарання, а умовами є: вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості, а також щире розкаяння після вчинення злочину і подальша бездоганна поведінка.

Доцільно також передбачити даний різновид звільнення неповнолітнього від стягнення за вчинення кримінального проступку. Зважаючи на застосування такого виду звільнення від стягнення необхідно виключити з них посилання на ступінь тяжкості суспільно небезпечного діяння, як й пропонується при звільненні від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку. Для звільнення від стягнення не повинно мати значення кількість скоєних кримінальних проступків. Необхідно враховувати щире каюття винного, посткримінальну поведінку, яка вказує на можливість виправлення особи без призначення стягнення.

Крім того, необхідно переглянути перелік примусових заходів виховного характеру, який зазначений в ст. 105 діючого КК України. Наприклад, недоцільно за вчинення кримінальних проступків призначати такий вид покарання, як направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей та підлітків. Оскільки це свого роду різновид позбавлення волі. А за кримінальні проступки система стягнень не передбачає такого виду, як позбавлення волі.

Отже, з огляду на зазначене проходимо до висновку про доцільність застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх за вчинення кримінальних проступків у таких випадках: на підставі звільнення від кримінальної відповідальності, на підставі звільнення від стягнення, а також при вчиненні кримінального проступку особою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності.

Пропонується поряд із іншими змінами щодо наступні редакції статей:

Стаття 97-1. Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру за вчинення кримінального проступку:

«Неповнолітнього, який вперше вчинив кримінальний проступок, суд повинен звільнити від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування стягнення. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи вихов-

ного характеру, передбачені у пунктах 1—4 частини другої статті 105 цього Кодексу.

У разі ухилення неповнолітнього, який вчинив кримінальний проступок, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру, ці заходи скасовуються, і він притягується до кримінальної відповідальності».

Стаття 105-1. Звільнення від стягнення із застосуванням примусових заходів виховного характеру:

«Неповнолітній, який вчинив кримінальний проступок, може бути звільнений судом від стягнення, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування стягнення.

До неповнолітнього може бути застосовано декілька примусових заходів виховного характеру, що передбачено у пунктах 1—4 другої частини статті 105 цього кодексу.

Суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя у порядку, передбаченому законом.

Підстави застосування примусових заходів виховного характеру до осіб, які вчинили кримінальний проступок до досягнення віку кримінальної відповідальності, необхідно розмістити у XIV Розділі Загальної частини КК України «Інші заходи кримінально-правового характеру», а саме: «Застосування примусових заходів виховного характеру до осіб, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність».

«Примусові заходи виховного характеру, як заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані судом до особи, яка у віці від одинадцяти років, але до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діянь, передбачених в Особливій частині КК України».

Л і т е р а т у р а

1. Вечерова Е. Н. Некарательное уголовно-правовое воздействие на несовершеннолетних: аналитический дискурс : монография / Е. Н. Вечерова. — Николаев : Илион, 2012. — 324 с.

2. Мирошниченко Н. М. Правові наслідки кримінального проступку // Політика в сфері боротьби зі злочинністю : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 1—2 березня 2013 р.). — Івано-Франківськ. — С. 185—188.

3. Мирошниченко Н. М. Деякі спірні питання щодо визначення суб'єкту кримінальних проступків // Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29—30 жовтня 2012 р.). — Х. : ИФИ, 2012. — С. 58—62.